

ЈОШ ЈЕДНОМ О ТОМЕ ГДЈЕ ЈЕ И КАДА ВЛАДИМИР ГАЋИНОВИЋ ИЛЕГАЛНО ПРЕШАО ЦРНОГОРСКУ ГРАНИЦУ 1908. ГОДИНЕ

Послије проглашења анексије 24. септембра (по старом календару, 7. октобра по новом) 1908. године, Владимир Гаџиновић је још неко вријеме сарађивао у мостарском „Народу“. Над лист се наднио мач аустроугарске цензуре и његово даље излажење је онемогућено. Владимир Гаџиновић се најприје обрео у Сарајеву, па се онда вратио у свој завичај код Билеће, одлучивши да се, преко Црне Горе, помогне Србије.

О његовом преласку преко границе у историјској литератури влада права збрка. Прву забуну унио је Перо Слијепчевић, иначе интиман Владимиров пријатељ, објавивши још 1921. године да је Гаџиновић у прољеће 1909. године, кад је анексиона криза била на врхунцу, пребјегао преко Црне Горе у Србију.¹ У чланку поводом 25-годишњице смрти идеолога „Младе Босне“ коригује се и тврди да је то било 1908. године.² У својим сјећањима 1940. године није прецизан, па само наводи да су Гаџиновић и Богдан Жерајић у вријеме анексионе кризе допрли до комитских школа у Србији.³

Тодор Крушевац је 1954. писао да је Владимир Гаџиновић почетком 1909. године успио да пребјегне у Црну Гору с аустроугар-

¹ П. Слијепчевић, *Биографски подаци, Споменица Владимира Гаџиновића*, Сарајево 1921, стр. 93.

² П. Слијепчевић *О двадесетпетогодишњици Владимирове смрти, Данашњица и Млада Босна, Улога и значај Владимира Гаџиновића*, Сарајево 1937, стр. 69) тврди: „За време анексије 1908. прелази у Србију, која га је својим демократским уређењем и слободама много привлачила“. У говору на кошевском гробљу 12. августа 1934. године, приликом преношења Гаџиновићевих костију из Швајцарске, Перо Слијепчевић је истакао да „прелази по анексији у Србију“ (в.: *Помен Гаџиновићу*, Преглед, Сарајево 1934, јул—август, св. 127—128, књ. 10, стр. 354).

³ Слијепчевић, *Први ђачки покрети у Мостару*, Нова Европа, бр. фебруар—март 1940. године, 26. III 1940. године, стр. 78.

ске територије, намјеравајући да доспије у Србију.⁴ Већ 1956. године тврди друкчије, позивајући се на записник, састављен 29. октобра 1908. приликом Гаџиновићевог саслушања пред црногорским властима у Никшићу.⁵ Аутори употребљавају оба календара, али то најчешће не истичу, па стварају забуну. Тодор Крушевац је до новог податка највјероватније дошао послје публикавања записника о Гаџиновићевом саслушању у сарајевском часопису „Живот“ 1955. године.⁶

Неки Гаџиновићеви биографи кажу да је његово бјекство у Црну Гору било 1908. године. Тако пише и Француз Рене Пелетје 1938. године.⁷ С Мољевић 1937. и Сава Тохолъ 1940. задовољавају се констатацијом да је пребјегао у Србију, не помињући његов боравак у Црној Гори.⁸

Најнејаснији у својим закључцима је Чедомир Крушевац, осмјеливши се 1937. да тврди како је Гаџиновић завршавао гимназију у Мостару „у време анексије“⁹ (то је нетачно, јер је Гаџиновић матурирао у Београду јуна 1910. године.¹⁰

Али, ни ту није крај конфузијама око Гаџиновића. Драго Љубибратић је 1961. тврдио да је Гаџиновић прешао илегално 28. октобра 1908. црногорску границу код Косијерева,¹¹ а већ 1964. побио је сопствену тврдњу истичући да је то било код Добрићева.¹² И овдје је датум споран. Ако се прихвати нови календар, проглашење анексије од 6. октобра 1908. (кад је објављено у штампи) не доводи се у питање, али не може да остане 28. октобар, него 10. новембар 1908. Ако допустимо да аутор омашком није означио да је ријеч о старом календару, опет је неодржива тврдња да је то било 28. октобра 1908. Не знамо на основу чега се стигло до овак-

⁴ Т. Крушевац, *Владимир Гаџиновић и Млада Босна*, Преглед, Сарајево 1954. године, јануар, бр. 1, стр. 10.

⁵ Т. Кеџмановић, *Једна епизода из живота Владимира Гаџиновића*, Живот, Сарајево, јул—август, св. 7—8, књига 7, стр. 425—428.

⁶ В. Гаџиновић, *Огледи и писма*, Сарајево 1956, стр. 329.

⁷ René Pelletier, *La vie et l'oeuvre de Vladimir Gadjinović*, Le Monténégro slave, МСМXXXVIII, р. 3—4.

⁸ С. Миљевић, *Гаџиновић и омладински покрет у Босни*, Развитак, Бања Лука, бр. 9, 1. IX 1937. године, стр. 256; С. Тохолъ, *Национализам и социјализам „Младе Босне“*, Видици, Београд 1940. године, 10. VI 1940., стр. 299.

⁹ Ч. Крушевац, *Владимир Гаџиновић и његово време*, Данашњица и Млада Босна, Улога и значај Владимира Гаџиновића, 16.

¹⁰ С. Тохолъ, н. дјело, 299; Т. Крушевац, *Владимир Гаџиновић и Млада Босна* 10.

¹¹ Драго Љубибратић (*Гаврило Принцип*, Београд 1959, стр. 126) једино каже да је Гаџиновић ишао са Богданом Жерајићем на комитски курс у Врање. У монографији „Владимир Гаџиновић“ (Београд 1961. године, стр. 47) тврдио је да је у Црну Гору прешао 28. октобра код Косијерева, а од новембра 1908. до јануара 1909. провео вријеме на комитском курсу у Врању.

¹² Драгослав Љубибратић, *Млада Босна и сарајевски атентат*, Сарајево 1964, стр. 54.

вог закључка. Да је пажљиво прочитан записник са саслушања Владимира Гаџиновића, који је објелоданио Илија Кеџмановић, не би се упало у овакву грешку.¹³

На исти начин су погријешили Андрија Стојковић и Ђорђе Кнежевић 1969. године, приклањајући се мишљењу Д. Љубибратића, тј. да је Гаџиновић прешао црногорску границу 28. октобра 1908. године.¹⁴

Једини који је тачно утврдио вријеме и мјесто на коме је Гаџиновић прешао црногорску границу био је истраживач Илија Кеџмановић. На основу грађе, установио је да се то десило 24. октобра 1908. (ни он не наводи да је то по старом календару) у близини манастира Косијерево. Нашавши се 24. X (или 6. новембра по новом календару на тлу Црне Горе, у Бањанима, под стражом је спроведен у Никшић и саслушан тек 29. X 1908. Вјероватно су власти имале доста посла око саслушавања војних бјегунаца, па Гаџиновић није одмах доспио на ред.

На жалост, и Илија Кеџмановић се „спотакао“ о Гаџиновића у овом истом чланку, али о томе ћемо нешто више рећи доцније. А сада записник са саслушања:

Грб
Књажевина Црна Гора
Управа Никшићке области
Број 1147 — Повјерљиво

Никшић, 29. октобра 1908. г.

Министру Унутр. дјела
Господину Војводи Лакићу Војводићу

Цетиње

Владимир Гаџиновић, из Меке Груде, Котара билећког, ђак VI-ог разреда гимназије у Мостару, на дан 24. ов. мј. прешао је на земљиште црногорско и од мјесних власти у Бањанима овдје стражарно доведен.

На записничком саслушању истиче, да је намјеран продужити школовање у Кр. Србију, али, да од Аустријских власти није могао добити пропусницу, па стога да је дошао овамо да му се изда преко Турске за Србију.

По самом саслушању његов прелазак у Црну Гору изгледа ми сумњив, тим прије, што оће да покаже патриотизам са анонимним писмом, које се под Ј. заједно са записничким преслушањем спроводи на прочитање г. Министру.

Гаџиновића ставио сам под полицијски надзор, очекујући Вашу што скорију одлуку за даљи поступак.

За
Заст. Обласног управитеља
Секретар
Дим. Ј. Николић с. р.“

¹³ Илија Кеџмановић, н. б., 425—428.

¹⁴ Андрија Стојковић и Ђорђе Кнежевић *Филозофски лик Владимира Гаџиновића*, Историјски гласник, бр. 1—2, 1967, Београд 1969, стр. 97) истичу да је Љуба Чупа укључио Гаџиновића у комитски курс у Врању.

Овако дословце гласи акт, а на полеђини његовој има и оваква забиљешка:

„К. Ц. Министарство унутрашњих дјела
Број 6275
Цетиње 1 новембра 1908 год.
Св. бр. 6243

Пошто је већ издана наредба да се Гађиновић препрати у Србију, нека се предмет стави у акта.

Цет. 3. XI 1908.

Министар,
В. Лакић Војводић“

И у прилогу записник:

„Број 1147
В. 1908—567

ЗАПИСНИК

од 29 октобра 1908 г.

Састављен у Књ. Обласној Управи у Никшићу о преслушању Влади-мира Гађиновића, из Меке Груде, котара билећког.

Присутни потписани:
Призват Владимир Гађиновић, и
на општа питања одговара:

Има 18 година, вјероисповиједи православне, по занимању ђак; нежењен; кажњават није никада.

На посебна питања изјави:
Да ли сте у Црну Гору својевољно пријешли, или пребјежали?

Својевољно.

Због чега сте пријешли?

Прешао сам да наставим школовање у Србију. До сад сам учио у Мостару и свршио шест гимназије. Због материјалних околности нијесам могао даље школовати се у Мостару.

Кога имате од фамилије?

Ђеда, мајку, два брата и двије сестре.

Сушто се занимају?

Тежаци.

Шта имате од имовине?

Двије куће, земље и живогоа прилично.

На којему сте мјесту границе Црногорске пријешли, и да ли сте се пријављивали којој власти?

Прешао сам у близини манастира Косијерева и пријавио се војној власти оф. Иву Кнежевићу.

даље интересовао за судбину Владимира Гађиновића, како изгледа, а моја упорност се исплатила кад сам у Цетињском архиву наишао на овај траг:

„296
Број 1466

Жабљак 3 окт. 1908.¹⁶

Путна исправа

Владимиру Гађеновићу преко пљеваљског пашалука у Кр. Србију за слободан пут преко Ј. Таре у Турску истоме се издава ова исправа с молбом да би турске власти реченом у случај потребе у путовању били наклоњени ради слободнијех његових путовања.

Погр. пол. комесар
Ком. В. Кнежевић (с. р.) “

На другом листу акта пише:

„Књажевина Црна Гора

Грб

Управа Никшићке области

Број 1159

В. 1908—577

Никшић, 31. октобра 1908 г.

Погр. пол. Комесару
Господину

Командиру

Вулу Кнежевићу
Жабљак

На молбу г. Владимира
Гађеновића, из Меке Груде,
котара билећког, ђака VI ог
разреда гимназије у Мостару,
издаје му се ово

Увјерење:

Г. Гађеновићу, као
исправном у путовању
дозвољаје се слободан
прелазак преко Турске за
Кр. Србију, с тим, да
му дозволите дати
препоруку на Турске
власти, како му се
не би у путовању
каква препрека учинила.

М. П.

За
Заст. Обласног управитеља
секретар
Дим. Ј. Николић“

¹⁶ Очигледна грешка; треба да стоји 3. XI 1908. године, а не 3. октобар.

На полеђини описа забиљежено:

„Обл. управа за гимназиста
Владимира Гаџиновића за пут у
Србију и Турску.
3. 11. 1908. г.
Број 1466“¹⁷

Тако је Гаџиновић напустио безбједно Црну Гору. Довде је Илија Кеџмановић правилно тумачио изворе. А онда се „закачио“ за једно недатирано писмо Владимира Гаџиновића упућено Милану Карановићу, некадашњем колеги из богословије у Рељеву.¹⁸ Да је Кеџмановић прочитао и Карановићеве коментаре, или да их је прегледао макар и површно, не би дошао до кривих закључака да Гаџиновић „спомиње овај догађај у Црној Гори“. Да би поткријепио своју претпоставку, Кеџмановић наводи одломак из тог писма: „Доживљаји у једном нашем Пијемонту, све шиканерије које су ме пратиле, дјеловале су на мене сувише поразно“. Одмах иза тога Кеџмановић закључује да је Гаџиновић прешао 1908. у Србију, седми гимназије завршио у Ваљеву, а осми и матуру у Београду. Ту се позива на Гаџиновићеве ријечи упућене Карановићу: „Матуру ћу полагати идуће школске године“. Пошто је недатирано Гаџиновићево писмо „одгонетнуо“ и временски смјестио у 1909. годину, изнио је хипотезу према којој би „доживљаји у једном нашем Пијемонту“ могли да се односе на Црну Гору.¹⁹

Ево шта каже сам Милан Карановић:

„Прво опширно писмо од Гаџиновића добио сам у Мостару у јуну месецу 1908. г. Наслов штампа уредништво „Народа“, и то на француском, и преко тога својеручно написано „Приватна ствар“ и ово од речи до речи:

„Драги Милане!

Мостар 190 . . .

(најприје му честита на успјеху што је постао народни свештеник)

Од мог изласка из Рељева, ја сам се потпуно преобразио. Мјесто оне животне врућине и младићке крви, која се пуши, и снаге, која се увија од своје пријесности, ја сам се потпуно охладио. Доживљаји у једном нашем Пијемонту, све шиканерије које су ме пратиле (о томе ћу ти причати опширније кад се састанемо) дјеловале су на ме сувише поразно. Одушевљени Гарибалдијевац и Кочићевац постепено се утапа у скептика и човјека, који види само црну површину ствари. То је чудна фаталност, која је сломила и задње отпоре снаге. Близу је памети да један млад човјек пада из крајности у крајност, а и то није мене обишло. Мјесто ведрине и свјетлости, гробље и мртвачка звона . . . То песимистичко расположење било је на врхунцу када сам прошао из Београда кроз Сарајево. Ми смо се тада видјели . . . Овдје престајем, да други пут наставим . . .

¹⁷ АЦ, Погранични комесаријат Жабљак, бр. 296 од 3. XI 1908.

¹⁸ Милан Карановић, *Неколико писама Владимира Гаџиновића, Сарајево 1937*, 6. — Гаџиновићево писмо је јуна 1908. упућено из Мостара.

¹⁹ Илија Кеџмановић, н. б., 429.

Матуру ћу полагаати идуће године у Ср. Карловцима.'

(Ово Гађиновићево писмо је значајан писани документ о Гађиновићевој кризи, која је била пред анексиону кризу, као доказ како су тада били зачмали духови; требао је такав догађај као анексија Босне, па да раздрма зачмалу јавност.

Иза овог писма, за четири године није ми Гађиновић писао".²⁰

Карановић, у два наврата, томиње вријеме прије анексионе кризе, изричито наглашавајући да је то било у јуну 1908. године. Друго, Кеџмановић превиђа да је Гађиновић крајем 1907. покушао да се упише као редован ђак у гимназију у Сремским Карловцима, а кад му то није пошло за руком, пошто је био закаснио, вратио се у Мостар и запослио се у редакцији „Народа“. Претходно је краће вријеме боравио у Београду. Треће, пошто је прошао кроз комитске логоре у Ђуприји, код мајора Војислава Танкосића, и у Врању, вратио се књизи, постије окончања анексионе кризе, и у јуну 1909. године положио седми разред у Ваљеву. Очигледно, Кеџмановић брка још једну ствар. У јуну 1909. Гађиновић није могао да се јавља из редакције „Народа“, из простог разлога што је она разјурена крајем 1908. године од стране власти, па ће лист под истим именом излазити тек од 1911. године, и то у Сарајеву. Гађиновић је у писму М. Карановићу, по овој прилици, циљао на Сремске Карловце као на „један наш Пијемонт“. Изгледа да је епизоду са црногорском полицијом Гађиновић брзо заборавио.

Мр Милорад П. Радусиновић

²⁰ М. Карановић, н. ђ., стр. 7—8.